

ੴ

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਤਾਇਆ ਜੀ)

1921-2020

ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਦਸੰਬਰ 2010 ਵਿੱਚ ਡਾ. ਵਰਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਖੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ

ਹਰ ਦਿਲ ਅੜੀਜ਼ ਡਾਕਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਤਾਇਆ ਜੀ)

ਸੋਨ ਚਿੜੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਪੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਾਥੀ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਦੇ ਰੂਹੇ ਰਵਾਂ, ਫਸਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਹਰ, ਮਿੱਠੇ ਬੋਲੜੇ, ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਡਾਕਟਰ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਤਾਇਆ ਜੀ ਕਿਹੜੇ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਦਾ ਜਨਮ 19 ਮਾਰਚ 1921 ਨੂੰ ਮਾਸਟਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਲਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਘਰ, ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ ਕਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਹੁਣ ਤਰਨਤਾਰਨ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਨੰਗਲ ਕਲਾਂ ਤਹਿਸੀਲ ਗੜੁਸ਼ਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਣਿਆਰਪੁਰ ਸੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜ, ਜੋ ਖੇਤੀ ਬਾਡੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ ਲਾਇਲੁਪੁਰ(ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੀ ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵਾਸੇ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਪਨਾਮ ਅਤੇ ਲਾਗਲੇ ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਤ ਹੋ ਗਈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਦਲੇਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੜਦਾਦਾ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਨਾਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਕਿੱਤਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਐਫ. ਸੀ. ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ, ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬੀ. ਏ. ਬੀ. ਟੀ. ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਰਹਾਲੀ ਕਲਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੋਹਤਬਰ ਸਜਣਾਂ, ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੁੰਦਰੀ, ਬਾਬਾ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇਹਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੁੱਕਣ ਸਿੰਘ ਮਰਹਾਣਾ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਲਈ ਸਰਹਾਲੀ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ, ਜਿਸ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਸਨ, ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਾਰੀ ਹੀ ਸਰਹਾਲੀ ਕਲਾਂ ਪੁੰਚ ਜਾਣ, ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1917 ਵਿੱਚ ਤਿੰਨੇ ਜਣੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਹਾਲੀ ਪੁੰਚ ਗਏ। ਸਰਹਾਲੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ, ਇਕ ਬਾਬੇ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਸੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਾਂ ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ, ਆਪ ਜੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਹੁਣ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬਾਨੀ ਮੋਹਤਬਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਪਹਿਲੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ ਵਿੱਚ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੱਢਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੰਜਿਲਾ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਨ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਭੁੰਗੀ ਸਭਾਵਾਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲੱਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਪਾਠ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਮੋਹਰੀ ਹੁੰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸਿੱਖਿਆ। ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਲਗਾਉਂਦੇ, ਬੱਚੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੌੜੀਆਂ ਵੀ ਉਚਾਰਦੇ। ਇਉਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ, ਸੰਗਤ ਦਾ ਫੱਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ। ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੱਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ। ਸਭ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਨੌਵੀਂ/ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੁੰਦੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ ਤੇ ਤੀਜਾ ਧੌਸਾ(ਨਗਾਰਾ) ਵੱਜਦਾ। ਉਦੋਂ ਝੜੀਆਂ ਜਾਂ ਅਲਾਰਮ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਉਠਣਾ। ਦੂਜੇ ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ। ਤੀਜੇ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪੰਜਵੀਂ/ ਛੇਵੀਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਜਪੁ ਜੀ ਤੇ ਚੌਪਈ ਦਾ ਪਾਠ, ਸੱਤਵੀਂ ਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਆਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਨੌਵੀਂ/ਦਸਵੀਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਵੱਈਆਂ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ। ਅਰਦਾਸ, ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਭੋਗ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਾਸੇ ਮਖੌਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਸੁੱਖ ਆਸਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਸੰਗਤ ਰਾਹੀਂ ਚੌਡਿਆ ਅਦੂਤੀ ਰੰਗ, ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਤੱਤ ਅਸੂਲਾਂ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ, ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੇਰੋਈ ਸਿਹਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਾਕੀ, ਕਬੱਡੀ, ਰੱਸਾ ਖਿੱਚਾਈ ਆਦਿ ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਹੇਮਸ਼ਾਂ ਕੱਪ ਜਿੱਤ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਹੈਂਡਮਾਸਟਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਰਾਨੈ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਿਆ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਅੱਧੇ ਦਿਨ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਨ। ਕੋਈ ਪੈਂਟ ਜਾਂ ਪਜਾਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਤੁਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਤੋਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੋਹਾਨ, ਸੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਲੈ ਲਈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵੇਲੇ ਚੂਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੱਜਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ, ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ, ਸਰਹਾਲੀ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਸੰਨ 1936 ਵਿੱਚ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਐਫ ਸੀ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਐਂਫ. ਏ. ਸੰਨ 1938 ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ, ਸਰਦਾਰ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਰਹਾਲੀ ਸਕਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਇਲਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਹੈਂਡ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਗੌ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਸੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਲੰਧਰ ਵਾਲੇ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵੀ ਲਾਇਲਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਚਾਚਾ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1944 ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਐਮ. ਐਸ. ਸੀ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ 1962 ਵਿੱਚ ਓਹਾਇਓ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੋਲੰਬਸ (ਅਮਰੀਕਾ) ਤੋਂ ਫਸਲ ਵਿਗਿਆਨ (ਐਗਰੋਨੋਮੀ) ਵਿੱਚ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਬਣ ਗਏ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਮਿਤੀ 4 ਸਤੰਬਰ 1942 ਨੂੰ, ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਅਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੀ ਸਨ, ਸਰਦਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਢਾਡਾ ਕਲਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜੋ ਅਕਾਲੀ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ, ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ, ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਦੇ ਵੀ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਪ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਉਚ ਵਿੱਦਿਆ ਐਮ ਐਸ ਸੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪਾਸ ਹੀ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਸੁਘੜ ਸੁਆਣੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨਿਬਾਹੁਣ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਦ੍ਰਾ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਕਲੋਤਾ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੀਆਂ ਬੀਬੀ ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ, ਮਨਰੰਜਨ ਕੌਰ ਤੇ ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਫਲ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਿਰਤ, ਸੰਨ 1944 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵੈਲ ਸਿੰਕੰਗ ਸਕੀਮ (ਖੂਰ ਢੂੰਘੇ ਕਰਨ) ਅਧੀਨ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਸੁਰੂ ਕੀਤੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪਾਲਮਪੁਰ (ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿੱਚ ਫਲ ਫਾਰਮ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਜਾ ਲੱਗੇ। ਸੰਨ 1950 ਵਿੱਚ, ਆਪ ਜੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜ ਫਾਰਮ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਮੈਨੋਜ਼ਰ ਆ ਲੱਗੇ। ਲਾਇਲਪੁਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਲਜ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਲੁਧਿਆਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ, ਉਥੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਏ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੱਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ, ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਗੌਰਮੈਟ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਕਾਲਜ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਹੜਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਫਾਰਮ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਹੁੱਣ ਮਿਨੀ ਸਕੱਤਰੇਤ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਹੈ, ਉਸ ਫਾਰਮ ਦੇ ਆਪ ਜੀ ਇੰਚਾਰਜ ਵੀ ਸਨ ਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਫਸਲ ਵਿਗਿਆਨ (ਐਗਰੋਨੋਮੀ) ਦਾ ਵਿਸ਼ ਵੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਗਏ। ਵਾਪਸੀ ਤੇ, ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਆਉਣ ਕਾਰਨ, ਫਸਲ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਐਕਸਟੈਨਸ਼ਨ ਸਪੈਸਲਿਸਟ ਜੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਲੱਗ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵੀ ਬਣੇ ਅਤੇ ਸੰਨ 1981 ਵਿੱਚ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ, ਜੋ ਰੰਗ ਮਾਣਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਨਿਭਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੀਰਤਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਬਾਹੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਡੀਗਾ, ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ, ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲੀਕੇ ਅਤੇ ਹਲੀਮੀ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਮਿੱਠ ਬੋਲੜੇ ਅਤੇ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕੋਲੋ ਗਲਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਝਿੜਕ ਕੇ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਮਾਤਰਿਤ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦਾ ਕਲਮ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਕੋਲ ਮਸਲੇ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੁਲਪਤੀ ਸਰਦਾਰ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸਥਾਨੀਅਤ ਸੀ, ਦੁਸਰੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜੇ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਿਠਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਗ੍ਰੈਜ਼ੇਟ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜ਼ੇਟ ਕਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਐਮ. ਐਸ. ਸੀ. ਅਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਗ੍ਰਾਈਡ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਸੈਕੜੇ /ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋ ਪੜ੍ਹੇ ਕੇ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਦਿਲ ਅਜੀਜ਼ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਸਨ। ਹਰ

ਸਾਲ, ਆਪਣੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ, ਚਪੜਾਸੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ , ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ, ਲੰਗਰ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪੜੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਦਿਆਲਤਾ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਜੇ ਕੋਈ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ, ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ, ਵੱਧੱਟ ਬੋਲ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੇਲੇ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ, ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਦੇ ਜਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ, ਬਾਕੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਵੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਵੀ, ਨਾਮ-ਬਾਣੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਰਿਆ। ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ, ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀਚ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਾਂਡੇ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਣ।

ਸੰਨ 1950 ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਆਉਣ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁਤਰ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੀ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਿਲ੍ਹਾ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ, ਮਾਡਲ ਟਾਉਨ ਵਿੱਚ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਸਵੇਰੇ -ਸ਼ਾਮ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਥੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਚੁੰਬਕੀ ਆਕਰਸ਼ੇਕ ਤਾਕਤ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ। ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਉਤਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰਿ ਰੰਗ/ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਲਾ ਵਰਤਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਜੋ ਤੋੜ ਨਿਭੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਪੋਹੇ ਸੁਦੀ ਦੀ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਨਿੱਧ ਮਾਣਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਜੁਬਾਨੀ ਪੁਰਾਤਨ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲੇ ਪ੍ਰੇਮ ਗਾਥਾਵਾਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਜੀ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਅਮੇਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸਿੱਖਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀਰਤਨ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਪੁਰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਹੋਈ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਸਰ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਲਗਨ, ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਕਿ ਤੋੜ ਨਿਭਿਆ।

ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਜੀ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਸਾਈਕਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਆਪ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਸ਼ੁਕੂਟਰੀ ਲਈ ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਖਰੀਦਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ। ਕੜਾਕੇ ਦੌੜੀ ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਹਰਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇੱਕ ਜੀਪ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਲੋਕਲ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੈਟਾਡੋਰ (ਗੁਰੂ ਕੀ) ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਲਿਜਾਉਣ ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਖਰੀਦੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਫੰਡ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਪੂਰਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਇਤਨਾ ਢੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਖੁਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੇਲੇ, ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਜੇ ਤੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਜੇ ਤੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਆ ਕੇ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘ ਭੇਜਣ ਲਈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਵੀ ਕਦੇ ਨਾਹਿੰ ਨੁੱਕਰ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਤਨੀ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਰੱਖਣ ਵੇਲੇ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ, ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੇਦਰੁ ਦਾ ਪਾਠ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਅਰੋਗਤਾ ਲਈ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੋਦਰੁ ਦਾ ਪਾਠ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ,

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ

ਪਾਣ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਭੇ ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਬਣ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਅੱਛਾ’ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਪਰ ਨੂੰ ਸੀਸ ਚੁੱਕ ਤੇ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਬੋਲੇ ‘ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ’ ਆਪ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਯੁਕਤੀ ਪਬਲਿਕ ਸਰਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਕੱਤਰੇਤ ਤਕ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆਉਣੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਐਸੀ ਕਲਾ ਵਰਤੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਕਮ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਿਤੇ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੋਲ, ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਣ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰਮ ਬਦਲਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਢਾ ਸੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਬਾਲਾ ਕੈਟ ਪੋਸਟਿੰਗ ਵੇਲੇ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੀ ਸੀ। (ਉਪਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਭਾਈ ਜਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਢਾਕਟਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ ਹੈ)

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਿੱਥੋਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਬਾ- ਖੂਬੀ ਨਿਭਾਇਆ, ਉਥੋਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ, ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅਹੁਦਾ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਨਿਮਾਣੇ ਸੇਵਕ ਵਜੋਂ, ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ, ਸੇਵਾ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਣਾਇਆ। ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੈਂਬਰੀ ਦੇ ਨਿਧਾਹੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸਤਿਕਾਰਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਧੁੰਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੁੱਕੀ ਜਿਵੇਂ ਧੁੰਨੇ ਹੀ ਸੰਜੋਗ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਖਾਸ ਪੱਖ ਸਨ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ :--

- 1) ਸ. ਬੂਟਾ ਸਿੱਖ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋ ਵੱਲੋਂ ਫੀ ਚੈਰੀਏਟਰ ਟਰੱਸਟ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਪਨਾਮ ਵਿਖੇ ਫਰੀ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕੈਪ, ਜੋ ਪਿਛਲੇ 25 ਸਾਲ ਤੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੀ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।
- 2) ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਢਾਕਟਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵਿਖਿਆਨ/ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ, ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਛਪਵਾ ਕੇ ਵੰਡਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।
- 3) ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਸਪਤਮੀ ਸਮਾਗਮ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸੁਚੱਜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ, ਲੰਗਰ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਿਫਟਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਲਾਉਣੀ। ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਸਵਾਗਤ /ਪੁੱਛ- ਗਿੱਛ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ, ਦੇਗ, ਪੰਡਾਲ, ਰੌਸਨੀ, ਲਾਉਡ ਸਪੀਕਰ, ਸਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਛੱਡਣ ਲਈ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਰਾਸ਼ਨ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲ, ਦੁੱਧ ਆਦਿ ਦੀ ਖਰੀਦ ਲਈ ਸਬ ਕਮੈਟੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੀ ਸਚੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਫਾਈਲ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਪ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਦੀ ਹਰ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਹੀ, ਗੁਰੂ ਆਸਰੇ ਨਿਭ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਆਪ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਭਤੀਜ) ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨਿਵਾਸੀ ਹੋਰ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ /ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ, ਉਸਰੇ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਸਥਾਪਿਤ ਟਰੱਸਟ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਛਪਵਾਈ ਲਈ ਬਣੇ ਟਰੱਸਟ ਦੇ ਆਪ ਬਾਨੀ ਮੈਂਬਰ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਯੋਗ ਰਾਏ ਅਤੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।
- 4) ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਸਰਬ ਲੋਹੀ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ, ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਵਾਏ ਜੋ ਕਿ ਲੋਕਲ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸੈਂਟਰਲ ਸਮਾਗਮਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਏ ਤੇ ਵਾਪਸ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਹੁਣ ਤਾਈ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।
- 5) ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਬਾਉ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਥੇ ਅਤੇ ਸੁਰਾ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ ਦੇ ਸੁਚੱਜੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਾਏ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਉ ਜੀ ਵੱਲੋਂ, ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਬ ਕਮੈਟੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪੜੇਬੰਦੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਹਿ ਕੇ, ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਹਉਮੈ ਵੱਸ, ਆਪਣੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਠੋਸ ਕੇ ਬਿਖੇੜਾ ਵੀ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੈਣ ਜਾਓ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦੇਖ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇ ਕੇ, ਨਾ ਜਾਓ।
- 6) ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ, ਖਾਸਕਰ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਵੀਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਸੇਵਾ ਬਿਤੀ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰ

ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਸਭ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰ, ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੋਝਿਆ ਬਲਕਿ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਲਾਡ ਲਡਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਝਿੜਕਣਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਥੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘ ਹਨ ਜੋ ਆਪ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ ਜੀ ਇੱਕ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਲਵਾੜਾ, ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਸਟਰ ਨਿਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇ ਕੇ, ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਵੀ ਸਮਾਂ ਬਚੇ, ਉਤਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਵੀ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਗਿਆ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਤਬਲੇ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ, ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਲੇ ਤੇ ਬਿਨਾ ਕੇ, ਆਪ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਸ਼ਿਕ ਸਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸੀ। ਚਾਹੇ ਕਿਤਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਹੋਵੇ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਲ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ, ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ, ਧਾਈ ਕਰਕੇ ਪੁੱਜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਸਮਾਪਤੀ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਲਾਹਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ‘ਨਾਨਕਆਸਕੁਕਾਂਡੀਐਸਦਹੀਰਹੈਸਮਾਇ’ ਦਾ ਗੁਰਵਾਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਢੁੱਕਦਾ ਸੀ।

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟੋਰੰਟੋ ਵਿੱਚ
ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ

- 7) ਜਥੇ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਰਬਾਣ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢ ਕੇ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸਾਦਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਰਹਿਤ/ ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲੋਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਇਕ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਮਰਤਾ, ਗਰੀਬੀ, ਹਲੀਮੀ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ, ਮਿਲਾਪੜਾਪਣ, ਅਜਰ ਨੂੰ ਜਰਨਾ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨਾ, ਸੱਤ, ਸੰਤੋਖ, ਸਬਰ, ਸੁਕਰ, ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ, ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਲਾਹੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਭਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ, ਉਚੀ ਸੁੱਚੀ ਕਰਣੀ, ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਖ਼ਾਨੀਅਤ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ, ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ।
- 8) ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ/ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਡੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ, ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਪੇਂਥੀ, ਜੋ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਪਰਕਰਣ ਚੁਣ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਰਲਦੇ ਮਿਲਦੇ, ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਤੇ ਟਿਕਾਅ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਮ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਣ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਕਲ ਵਾਂਗ ਤੁਕਾਂਤ ਕੀਰਤਨ (ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਕਿਸੇ ਸਬਦ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਕਿਤੋਂ ਹੋਰ ਫੜਕੀ ਸਿਰਫ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਅੱਖਰ ਮਿਲਾ ਕੇ) ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਆਏ ਰਸ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਆਪੇ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁਟਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਡ ਦੀ ਧੁਨੀ ਛੁੱਕਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ‘ਗੁਰਮੁਖਿਜਨਮੁਸਕਾਰਥਾਗੁਰਬਾਣੀਪਤਿਸਮਿਸੁਣੇਹੀ’ ਉਪਰ ਪੂਰਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

- 9) ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਪ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ਬੱਲ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਉਪਰ ਗੁਪਤ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 1961 ਨੂੰ ਚੜਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਹਰ ਮਹੀਨੇ, ਇੱਕ ਸਹਿਜ ਪਾਠ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਭੋਗ ਹਰ ਮਹੀਨੇ 16 ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਤਕ ਹੀ ਚਲਿਆ। ਸੇਵਾਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ, ਸਹਿਜ ਪਾਠ, ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਏ, ਉਥੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਲ ਸੰਗਤਾਂ ਖਾਸਕਰ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋ. ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਡਾਕਟਰ ਮਹੇਸੂਸਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਗਿੱਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ, ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਸਾਲ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਆਰੰਭਿਆ ਜੋ ਹੁਣ ਤਾਈ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

- 10) ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤਾਅ ਜਿੰਦਗੀ ਨਿਬਾਹੀ, ਓਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਮਾਗਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਵਿਖਿਆਨ ਰਾਹੀਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਤਾਂ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਬਾਹੋਂ ਦੇ ਤੱਤ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਪ ਵਿੱਚ ਭਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਨਿਖੇਤੜ, ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਲਾਉਟ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੂਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਆਰੰਭੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਪਾਂ ਦਾ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਟੋਰਾਂਟੋ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕੈਪ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ।

- 11) ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜਸਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਰਿਟਾਇਰਡ ਸਕੈਫ਼ਰਨ ਲੀਡਰ (ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਹਰਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਦੀਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਹਰਪਰੀਤ ਸਿੰਘ ਟੋਰਾਂਟੋ (ਕੀਰਤਨੀਏ ਵੀਰ)) ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਰਜਮਾ ਕਰਵਾਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗਲੇ ਸੱਜਣ, ਅਣਡਿੱਠੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚੇ, ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਪ੍ਰੈਲ 1978 ਦੇ ਵੈਸਾਖੀ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਜੀ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਹਰ ਜੱਸ ਭੁੰਚਣ ਲਈ ਸੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਨਕਲੀ ਨਿੰਰਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਰੋਧੀ ਕੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰੋਕਣ ਗਏ, 13 ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਜਾਮ ਪੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀਰ ਪਰਵਾਰ ਵਾਲਾ ਜੋ ਕਿ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਧਾ ਸਨੇਹ ਸੀ, ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਾਕੇ ਦਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਉਪਰ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜਲਾ ਸਬੰਧ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਤਬਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਖਾਸ ਕਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਧਰਵਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤਕੜਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਸ਼ਹੀਦ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ, ਇਸ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿੰਘ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇਣ ਲਈ, ਕੋਈ ਖਾਸ ਕਦਮ ਨਾ ਉਠਾਉਣ ਕਰਕੇ, ਜੇਹਾ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਲੁਧਿਆਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ। ਹਰ ਬੁਧਵਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਲ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਸ਼ੁਕ੍ਰਵਾਰ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈਸਟਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਨਿਂਚਰਵਾਰ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਹਵਾਰ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਾਸਟਰ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਫਰਵਾਲੀ ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ

ਸਨ। ਫਿਰ ਐਤਵਾਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਤਕਰੀਬਨ 6 ਵਜੇ ਤੋਂ 9 ਵਜੇ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਤੇ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਵੀ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਖਾਸਕਾਰ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਤੇ ਕੇਸਕੀਪਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸਾਰੀਆਂ ਆਯੂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂਲਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਰਵਰੀ 1982 ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੱਥੇਦਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਬੀਬੀ ਬਲਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਸਿੰਘਣੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟੋਰਾਂਟੋ, ਭਾਈ ਮੋਹਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਲੁਧਿਆਣਾ/ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਗਏ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਪ ਤੇ, ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਾਹੀਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਤਖਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਗਰਾ, ਗਵਾਲੀਅਰ, ਇੰਦੋਰ, ਓਕਲੋਸ਼ਵਰ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਾਨਕ ਝੀਰਾ ਬਿਦਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੁਨਾ, ਮੁੰਬਈ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਜੈਪੁਰ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ, ਜਿੱਥੇ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਪਾਮਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨ ਧੜੀ ਪਰਸਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਥੇ ਆਪ ਜੀ ਅਤੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ, ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਲਾਹੌ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦੌੜ ਭੱਜ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਵਿੱਚ ਸਫਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਸੋਧ ਕੇ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਢਾਈ ਵਜੇ ਤਾਈ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬੀਬੀ ਬਲਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ ਰਲ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਲਈ ਸਾਦਾ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ, ਨਾਲ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਟਿਕਾਣੇ ਲਈ ਤੋਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਿੱਚ ਹੀ, ਨਿੱਤਨੇਮ, ਸ੍ਰੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਪੰਜ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਕਿ ਅੱਠ ਵਜੇ ਤਾਈ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਫਿਰ ਜਿੱਥੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਖਰੀ ਜਗਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕੁਰ ਕੇ ਨਾਸ਼ਤਾ ਕਰਕੇ, ਫਿਰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਲੈਣੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜੋ ਦੋ ਢਾਈ ਵਜੈ ਤਾਈ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਮਿੱਥੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਲੰਗਰ ਛਕ ਕੇ, ਪੰਜ ਵਜੇ ਤਾਈ ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਸੋਦਰੂ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਜਿਸਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅੱਠ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੁਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਤੇ ਰਸਦ ਲਿਆ ਕੇ ਦਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਧ ਵੀ ਗਰਮ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਆਮ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਾਲਣ ਤੇ ਬਰਤਨ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਰਸਦ ਆਪਣੀ ਲਿਆਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਲੰਗਰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ /ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ/ਬਾਹਰੋਂ ਆਈ ਸੰਗਤ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦ - ਭਾਵ ਦੇ ਵਰਤਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਲੋਕਿਕ ਯਾਤਰਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਲੰਗਰ ਛੱਕ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੰਗਰ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਿਰ ਗੁੰਮ ਜਾਂ ਪਤਿਤਾ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜ਼ਜਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ, ਪੁਨਾ ਮੁੰਬਈ ਜੈਪੁਰ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਹੋਏ ਜੋ ਕਿ ਉਥੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੰਪਾਂ ਨੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਮਿੱਥੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ, ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਲੋਕਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰਸ ਛਿੰਨੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਿਆ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਨਾਮ ਬਾਣੀ, ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਥੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੰਗਤ ਥੱਕ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਪਵੇ ਤਾਂ ਇੰਜਣ ਵਿੱਚ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਰੁਕ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਾਮ ਬਾਣੀ, ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਖੰਡ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਖੀ ਦੇਖਿਆ ਪਰਖਿਆ ਤਜ਼ਰਬਾ ਸੀ।

ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪ ਜੀ ਦਸੰਬਰ 1985 ਤਾਈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਅਖਾੜੇ ਸਜਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ/ਜੋੜੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਆਪ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਕੋਲ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ, ਉਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਰਹੇ ਸਿੰਪਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ, ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਸਜਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈਪਾ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਥੇ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਬੱਚਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ/ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਹਾਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸਿਖਣ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ /ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਬਾਰੇ ਸੋਧ ਲੈਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਲੰਗਰ ਨੂੰ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਵੰਡਿਆ। ਟੋਰਾਂਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ, ਹਰ ਛੋਟਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤਿ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਵੀ ਟੋਰਾਂਟੋ ਦਾ ਸਮਾਗਮ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ

ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਿਹਰਾ ਆਪ ਜੀ ਉਪਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਖਾਸ ਕਰ ਮੁੱਖ ਕੀਰਤਨੀਏ ਆਪ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਡਾਕਟਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪੁਰੋ ਲਿਖੇ ਸੰਜੋਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਤੌੜ ਨਿਭਿਆ । ਆਪ ਜੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਈਕਲ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਸਕੂਟਰੀ ਹੀ ਚਲਾਉਣਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਪਰ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੇ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਤੇ, ਫਿਰ ਜੀਪ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ । ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵੀਰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣੀ । ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਆਪ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿੱਠਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੜਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਕੰਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਪਿੱਛੇ ਵਿਹੜੇ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਸਨ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਜਗਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹੋਰ ਵੱਧਦਾ ਫੁਲਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਪਨਾਮ ਵਿਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਖਾਤਾ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਸੀ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਇਕੱਠੇ ਢੋਲਕੀਆਂ ਛੈਣੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਦੇਖਾਂਗੇ, ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡਣਗੇ ਤੇ ਖੜਕਣਗੇ । ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਦੀ ਸੂਝ ਬੁਝ ਸਦਕਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਸੋਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇੱਕੋ ਜ਼ਿਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਪਰਚੀ ਚੁੱਕ, ਪਰ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੀਰ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਾਂਚੁੱਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਕਿਹਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਵੈਲੇ ਆਮ ਲੋਕ, ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਕਰਦੇ, ਵੱਦ ਟੱਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ।

ਪੁਰਬਜਨਮਕੇਮਿਲੇਸੰਜੋਗੀ

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਡਾ. ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ
 ਫੇਰ ਕਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਢੋਲਕੀਆਂ ਚਿਮਟੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ
 ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
 ਵੰਡ ਕੇ, ਦੋ ਪਰਚੀਆਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੂੰ
 ਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਪਰਚੀ ਚੱਕ।
 ਏਰ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਨੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਚੀ
 ਵਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਣੀ ਅਤਿ ਕਠਨ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ,
 ਥਾਣੇ ਅਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਤਾਈ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਆਯੂ ਤਕਰੀਬਨ ਸੌ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੈਰ ਅਤੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਕਸਰਤ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ, ਸੁਰਤੀ ਬਿਰਤੀ, ਇਤਨੀ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਤਾਈ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਆਪ ਜੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਲਾਗਭਗ ਹੀ ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਪਏ, ਪਰ, ਬੀਮਾਰੀ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅੰਤਿਮ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ, ਇੱਹੀ ਕਹਿਦੇ ਸਨ ਕਿ ਦਾਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ 'ਆਪਣੇਭਾਣੇਵਿਚਿਸਦਾਰਖਸਮਾਮੀਹਰਿਨਾਮੇਦੇਹਿਵਡਿਆਈ' ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਪਢਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬੱਲ ਬਖ਼ਸ਼ਣ। ਪੁਰੋਂ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਸਭ ਨੇ ਜਾਣ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪੁੰਗਰ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਫੁਲਵਾੜੀ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਕੇ, 'ਨਾਨਕਲਾਹਾਲੈਘਰਿਜਾਈਐਸਾਚੀਸਚਮਤਿਤੇਰੀ' ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ 19 ਜਨਵਰੀ 2020 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਘਰ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦਿਆਂ, ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਪੱਗ ਚੱਕੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸਾਥਿ ਸਤਿ ਸੰਗਿ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

ਭੁਲਾਂ ਚੁੱਕਾਂ ਦੀ ਖਿਮਾਂ
ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਚਰਨ ਧੂੜ ਸੇਵਕ
ਗੁਰਦੌਪ ਸਿੰਘ
(ਸਾਬਕਾ ਚੀਡ ਮੈਨੇਜਰ)
ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

੨੦੨੫ ਵਿਚ ਤਾਲਿਆ ਜੀ ਪੁਰਨ ਚਾਰ ਜੀ ਬੀਬੀ ਭੂਪ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ

ਤਾਇਆ ਜੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਲੀਨ